

ПРЕГЛЕД И ЗНАЧЕНИЕ НА ИСТОРИЯТА НА НОВОЗАВЕТНИЯ КАНОН ЗА АПОСТОЛСКИЯ ПЕРИОД¹

Новозаветен канон (в технически смисъл на думата) се нарича сборникът от свещените новозаветни книги със строго определен състав и авторитетна задължителност. В този смисъл той, както се вижда, напълно изключва всякакви по-нататъшни (дори исторически) изследвания, или във всеки случай принизява подобни инициативи до степен на проста любознателност, лишена от обективна стойност и понякога наистина опасна. Фактите обаче говорят друго.

Преди всичко трябва да се признае, че болшинството новозаветни книги имали частно предназначение и затова не притежавали общоцърковен авторитет на каноничност, така че и самата дума *κανών* за пръв път се приспособява към тях (в смисъл на официален църковен каталог) едва към средата на IV век². Ясно е, че отговор относно причините и основанията за подобно разширение

авторитета на новозаветните книги трябва да се търси в историята на тяхното каноническо утвърждаване. Това още повече е необходимо, защото подлинните апостолски произведения били изложени на естествена опасност от изгубване и повреждане и могли да бъдат изместени или подменени с фалшиви, които се появили в много ранно време. В този пункт историческото изследване се оказва необходима задача за науката и вярата, които в еднаква степен се стремят да проникнат с цялата си специфичност в критическата дейност на Църквата, за обезпечаване на истинското слово на живота. Каноническото утвърждаване е процес, достигнал завършек не по-рано от VI век³, и ние не бихме могли да се доберем до крайния резултат, ако не проследим всички междинни звена. Сред тях апостолският век бил първото и, в известна степен, основоположно звено. Какви сведения ни дава той по разглежданя въпрос?

Обръщайки се към новозаветните книги, откриваме кратка бележка, в която апостол Павел поръчва на своя ученик Тимотей да вземе оставените в Трояда (във верните ръце на Карп) книги, особено кожени-

¹ Настоящата статия е развита в духа на църковно-традиционното схващане относно формирането на новозаветния канон (ср. *Глубоковский, Н. Н.* Лекции по Свящ. Писанию Нового Завета. Спб., 1907, с. 49-68).

² Вж. *Zahn, Th.* Die bleibende Bedeutung des neutestamentlichen Kanons für die Kirche. Leipzig, 1894, 4.

³ *Ibid*, 12.

те (2 Тим. 4:13). Какви произведения били това, разбира се, не знаем, но във всеки случай от съобщението става ясно доколко тогава (в началото на християнската ера) се ценели подобни неща. Следователно християните били длъжни усърдно да съблюдават и щателно да пазят писмените апостолски възпомяния (τὰ ἀπομνημονεύματα τῶν ἀποστόλων – св. Юстин Философ) за делата и учението на Спасителя Христос и наставленията на Неговите ученици. Те били основоположни за тяхната вяра, определяли цялото им битие. И в действителност забелязваме, че при самото възникване на свещената писменост всички подобни опити намирали бързо разпространение и значителна известност, макар и да не се отличавали с нужните качества на литературна обработка и историческа точност. Св. Лука вече имал под ръка повествователните опити на мнозина върху евангелската история (1:1-4), които очевидно се радвали на популярност въпреки някои техни недостатъци. Това, между впрочем, подбудило спътника на апостол Павел да се заеме за работа. Едва ли е нужно да се доказва голямата степен, с която се обезпечавал подобен успех (ако може така да се изразим) на апостолските книги, тяхното внимателно съхранение и усърдното им събиране в едно тяло – както за частно назидаие, така и за обществено-църковна употреба. Освен на теоретически съображения, в подкрепа на подобно предположение можем да се позовем и на някои преки исторически сведения.

В края на своите наставления

към християните в Колоса апостол Павел поръчва: „След като се прочете това послание у вас, наредете да се прочете и в Лаодикийската църква, а онова из Лаодикия да прочетете и вие“ (4:16). Ясно е, че и според заповедите на апостолите, и според естествената потребност да имат у себе си писмения образец на водайното слово, разпространението и събирането на свещените произведения в Христовата Църква трябвало да започне много рано, още непосредствено след тяхното появяване. Това естествено заключение се подкрепя и от точното свидетелство на апостол Петър, който, предпазвайки читателите от лъжеучители, злоупотребяващи с факта „за бавене“ на откриването на царството на славата, продължава: „И дълготърпението на Господа нашего считайте за спасение, както и възлюбеният наш брат Павел ви писа според дадената му мъдрост, както той говори за това и във всички послания“ (2 Петр. 3:15-16).

По такъв начин още през 60-70-те години на първия век съществувал немалък сборник от ап. Павлови послания и при това у такива лица, за които те въобще никога не били предназначавани. Поради тази причина следва да се спомене, че изопачаващите ап. Павловите послания постъпвали в дадения случай по свойствения им обичай, като преиначавали за своя погибел „и другите писания“ (ὡς καὶ τὰς λοιπὰς ὑφοῦσας). От тази белжжка могат да се направят два извода:

1) На апостол Петър, освен несъмнено разбиращите се от разглежданото свидетелство послания на

апостол Павел (Ефесяни, Колосяни, Галатяни, Солуняни, 1 Тимотей), били известни и други негови произведения, които се приемали наравно с тях.

2) Най-вероятно е под думите „τὰς λοιπὰς γραφὰς“ да се разбират старозаветните книги (1 Петр. 2:6: „В Писанието (ἐν γραφῇ) е казано“ и по-нататък се привежда откъс от Ис. 28:16), като ап. Павловите послания се уподобяват на тях по своето достойнство, поставят се наред с тях като имащи еднакво значение. На този факт изглежда не се обръща дължимото внимание, но той е от голяма важност, тъй като свидетелства, че още от най-ранно време паметниците на новозаветната литература не само се комплектовали, но веднага според самото безспорно съждение получавали каноническо-свещен характер наравно със старозаветните боговдъхновени слова; ако последните са плод на Духа, то и новозаветните книги са плод на дадената свише премъдрост, а не просто опит на слабото човешко перо.

Изводът от тези съпоставки е съвсем ясен: събирането на апостолските произведения се отнася към най-първите времена на християнството и се увеличавало според тяхното умножение, когато били живи „писателите“ и други авторитети, които могли да удостоверят подлинността на известните писания или неопровержимо да засвидетелстват тяхната фалшификация. При тези обстоятелства било абсолютно немислимо да бъдат приети от Църквата с името на апостолите литературни фалшификати или апостолски произведения, останали в забвение.

С други думи казано, признатите тогава книги били несъмнено „автентични“. В това ни убеждават много други наблюдения и на първо място фактът, че това събиране се провеждало не случайно, а под строг критичен контрол, при което всичко подправено само по себе си се отстранявало и в резултат оставало само достоверното. Поводът на тази предпазливост бил даден от ранното появяване на лъжеучения и лъжеучители и техният стремеж да пропагандират в християнските общини свои еретически възгледи под прикритието, че били написани от апостолите. Освен това разбираемо е, че колкото по-енергична била дейността на тези лъжеучители, толкова по-бдителни трябвало да бъдат християните, както наставлява апостолът: „Всичко изпитвайте, о доброто се дръжте“ (1 Сол. 5:21). На свой ред и апостолите, разбира се, не могли да оставят вярващите без достатъчно наставления как да отличават истината от лъжата, ако желаели християните да не преминат към друго благовестие (Гал. 1:6) – а последното е неопровержим факт в цялата апостолска история. Ето защо, когато възникнали някакви недоумения относно произведенията на един ученик, другият веднага бързал да ги разсее. Когато апостол Петър разбрал, че някои невежи и неукрепнали за своя погибел започнали да изопачават ап. Павловите послания, тъй като в тях имало някои места мъчни за разбиране (2 Петр. 3:16), той незабавно защитил тяхното достойнство със своите одобрителни и решителни думи, посочвайки, че тези послания са плод на дадената на неговия велик съб-

рат мъдрост (ст. 15). Също така и на самия апостол Павел били известни злоупотребите с неговото име под вида „послание, като че ли от нас изпратено“, и той категорично предупреждава солунските християни: „Никой да не ви прелъсти по никой начин“ (2 Сол. 2:2-3). Освен това апостолът веднъж завинаги посочва верния критерий за определяне „автентичността“ на неговите послания: „Саморъчен поздрав от мене“, пише той в края, „това е белег във всяко послание; аз пиша тъй: благодатта на Господа нашего Иисуса Христа да бъде с всички вас. Амин“ (3:17-18). Разбира се, с това все още не се отстранявала напълно възможността от литературни фалшификации, така както нямало гаранция, че еретиците не ще се възползват злонамерено от тези указания за въздигане на своите литературни трудове – и апостолите ясно предвидили тази възможност. Така апостол Йоан, който посветил толкова много трудове на борбата с малоазийските лъжеучители, настойчиво заповядва: „Възлюбени, не на всеки дух вярвайте, а изпитвайте духовете дали са от Бога, защото много лъжепророци се явиха в света“. Но как да се постигне това? „По това познавайте“, казва апостолът, „Божия Дух (и лъжливия дух); всякой дух, който изповядва, че в плът е дошъл Иисус Христос, е от Бога. А всякой дух, който не изповядва, че в плът е дошъл Иисус Христос, не е от Бога; това е духът на антихриста, за когото сте слушали, че иде, па и сега е вече в света“ (1 Йоан. 4:1-3). Така било дадено твърдото основание за отличаване на истинното от

лъжливото не само за настоящето, но и за бъдещето и за всички по-нататъшни времена. А ако това е така, то и по-късно ние сме длъжни по необходимост да проявяваме такава внимателност и бдителност при събирането, съхраняването и оценката на апостолските произведения, както се вижда от примерите, които приведохме.

Общият резултат от всичко казано е следният:

а) апостолските книги започнали да се обединяват при самото им появяване;

б) тази дейност се провеждала още приживе и свещените писатели и пред очите на другите апостоли; ето защо в свещения сборник не могло да бъде включено нещо лъжливо;

в) при съставянето свода на свещените паметници на новозаветната писменост се проявявало сериозно внимание и се провеждало щателно отделяне на „автентичното“ от лъжливото, така че никаква фалшификация не могла да се промъкне в канона. Събирателите действали с надлежна критичност и се ръководели от твърди принципи с неоспорима значимост. И ако могат да ни смутят или по-скоро да започнат да ни смущават указанията за ранното появяване на еретически произведения, то критичната щателност в процеса на образуването трябва да ни внушава още по-непоколебима увереност в достойнството на новозаветния канон. Апостолските произведения не могли да се изгубят, а лъжливите да заемат техния авторитет, защото Църквата събирала първите от самия момент на поява-

та им и систематически се ръководи от твърди и обективни критерии: такъв е научният резултат от данните, съхранили се до нас от първата християнска генерация.

Но може би в самата Църква апостолските писания претърпели някои изменения и дошли до нас не в първоначалния си вид, а с промени, допълнения или пропуски. За подобни предположения са необходими преди всичко факти, а такива в разглеждания случай липсват. Ако известно християнско общество приемало дадено произведение поради благоговейното уважение към писменото апостолско слово и го пазело у себе си като свещено правило на вяра и живот, то поради това и самото общество трябвало да се въздържа от всякакво покушение върху съдържанието на документите в известно отношение или степен. Първото е безспорно, а следователно и второто – достоверно. В противен случай защо е трябвало да се приемат апостолските писания, щом като християните смятали себе си за компетентни да поправят своите наставници, убедени в несъвършенството на тяхното учение? При това и самите свещени писатели избягвали подобни опити: „И аз свидетелствам всекиму“, пише апостол Йоан, „който слуша пророчествените думи на тая книга: ако някой прибави нещо към тях, нему Бог ще наложи поразите, за които е писано в тая книга; и ако някой отнеме нещо от думите на книгата на това пророчество, Бог ще отнеме дела му от книгата на живота и от светия град и от написаното в тази книга“ (Откр. 22:18-19). Всеки, на когото била съ-

па книгата Откровение като свещен завет от възлюбения ученик на Господа и като тайнствено предсказание за бъдещата съдба на Христовата Църква, бил длъжен да почита всяка негова буква и да пази всяка негова чертица.

Така трябва да си представим делото по събирането, авторизацията и апробацията на новозаветните книги, според съхранилите се в тях несъмнени известия за най-ранното време на възникването и разпространението на апостолската писменост. Не по-различно, разбира се, това дело продължило и през следващите векове, защото утвърдените от „очевидците и служителите на словото“ основни принципи на тази работа и впоследствие имали своята задължителна сила. Това е естествено и според общото разбиране за хода и развитието на църковния живот след апостолския период. В това ни убеждава и историята на канона. Няма нужда да се влиза в подробности по този сложен предмет; за целта е достатъчно да се обърне внимание на два момента:

1) Събирането на новозаветните книги се извършвало под контрола на безспорни авторитети.

2) Това се осъществявало с не по-малко строга визискателност.

Апостолите след тяхната кончина били сменени от спътниците и сътрудниците им, длъжни да продължат както тяхното дело в същия дух и насока, така и да пазят в цялост и неприкосновеност чистотата на евангелската истина. За изпълнение на своята мисия и за съхранение на своето достойнство те самите били длъжни да съблюдают апос-

толската норма и да я препоръчват на другите в качеството на безуслов-но задължително правило, а да достигнат това било възможно само при строгата съгласуваност с апостолската проповед: „Пребъдвай в това“, нарежда апостол Павел на Тимотей, „на което си научен и което ти е поверено, като знаеш от кого си научен“ (2 Тим. 3:14). „Имай за образец здравите думи, които си чул от мене“ (2 Тим. 1:13). Но след смъртта на апостолите такъв „образец“ могли да бъдат само техните писмени произведения, затова приемниците били длъжни да ги събират за своя подкрепа и за ръководство на всички вярващи.

От тези лица преди всичко следва да споменем Тимотей, който бил най-дейният сътрудник на апостола на езичниците при всички негови подвизи. Освен това името му е неразривно свързано с литературната дейност на неговия учител. Първият момент е известен на всички – вторият също така се оправдава от самите факти. Когато апостол Павел бил в Коринт, при него дошъл Тимотей от Солун и заедно с добрите сведения съобщил на благовестника тревожни новини. И ето, апостолът отправя към тамошните християни писмени наставления и разяснения, като начело на тях наред със себе си и Силуан (Сила) посочва и Тимотей. Така и по-късно, когато от страна на членовете на същата солунска община било необходимо да се разкрие правилното учение за Второто пришествие на Христос, в началото на това послание към тяхние отново срещаме името на Тимотей. С такава велика чест апос-

толът удостоява малцина и, разбира се, последните високо ценели това и били длъжни да съхраняват тези произведения, в които било засвидетелствано така ласкавото доверие и значително уважение от страна на учителя. Така в първото послание до коринтяни апостол Павел посочва Тимотей като равен на себе си работник („той върши делото Господне, както и аз“) и заповядва на християните да пазят без страх да бъде той у тях и да прекарва в мир (16:10-11). Второто послание до коринтяни апостолът пише съвместно с Тимотей. Предупреждавайки римляните за своето желание да ги посети, апостол Павел им изпраща приветствие отново от Тимотей, като негов сътрудник (16:21). Скоро желанието на апостола се изпълнило и по разпореждане на Фест той бил отправен в окови от Кесария в столицата на империята. Там отново намираме при него Тимотей, а името му се чете в посланията до Филипяни, Колосяни и Филимон, като в посланието до Евреите се предава радостната вест за освобождението на този „брат“ (Евр. 13:23). По такъв начин Тимотей бил допуснат от апостола до най-близко участие в литературната му дейност и естествено бил длъжен да цени високо тези нейни паметници. Едва ли има съмнение в това, че той имал верни копия на тези писания и ги пазел. Следователно в ръцете на Тимотей трябвало да се намират не по-малко от 9 ап. Павлови послания (2 до Солуняни, 2 до Коринтяни, до Римляни, до Евреите, до Филипяни, до Колосяни, до Филимон). Към тях трябва да при-

бавим още две лично адресирани до него послания и посланието до Ефесяни, което, разбира се, било известно нему като предстоятел на Ефеската църква. Галатия лежала недалеч от Ефес и вероятно не закъсняла да сподели с него апостолските писания, а посланието до Тит лесно могло да попадне тук поради сходството на неговото съдържание с посланията до Тимотей. В резултат се получава, че в централна Мала Азия съществувал сборник от всички ап. Павлови произведения, а тяхната „автентичност“ се удостоверявала по най-солидният начин с гласа на тамошния епископ, бивш постоянен помощник на апостола в проповедническата и литературната му дейност.

Започнало тук, това събиране продължило под верния контрол на апостол Йоан, който според преданието живял дълго в град Ефес, където и починал (св. Иринеи Лионски, *Adv. haer.*, III, 3, 4 и Евсевий Кесарийски, *Църковна история*, III, 23; същият, V, 20: св. Поликарп Смирненски; същият, V, 24: Поликрат Ефески). Св. Иринеи съобщава, че там е написано нашето четвърто евангелие (*Adv. haer.*, III, 1, 1⁴), а според другите известия (Евсевий Кесарийски, III, 24 и Теодор Мопсуестийски, *Comm. in Joh.*⁵) целта му, освен противодействие на ереста на николаитите и Керинт, била намерението на евангелиста да утвърди истинността на синоптическите повествования и да ги допълни с лични възпоминания. Тоест, освен ап. Павловите послания, в Ефес били известни и четирите евангелия. Не е необходимо да се доказва, че и дру-

гите произведения на апостол Йоан били в обръщение и се съхранявали в тази църква. Първото послание стои в неразривна връзка с Евангелието, така че понякога дори се разглежда като въведение към него; другите две послания били отправени, както изглежда, до членове на Асийската община и вероятно били известни в оригинал. Остава да направим още една стъпка, за да получим целия канон на новозаветните свещени книги. Книга Деяния на св. апостоли, като второ и допълнително произведение на св. Лука, естествено била разпространявана заедно с неговото евангелие, посланието на Яков, Петровите и това на Юда, за да се изобличават лъжеученията, разпространени главно в Мала Азия с главен град Ефес. При това първото послание на апостол Петър е адресирано между другото и до асийските пришълци, а второто санкционира авторитета на ап. Павловите послания и скоро, разбира се, било присъединено към тях. Юдовото послание се намирало в близко отношение с последното и почти съпада с него по съдържание.

От казаното е ясно каква възможност за каноническо утвърждаване на новозаветните книги трябва да има участието в този процес на св. Йоан Богослов, защото това веднага удостоверява и целостта, и подлинността на съставните части на сборника „апостолски възпоминания“. Предвид значението на този факт не е излишно да се отбеле-

⁴ PG, 7, 845.

⁵ PG, 66, 728.

жи, че тази мисъл за първи път е била изказана от о. А. В. Горски⁶ и впоследствие се приема от някои западни учени⁷.

Но дори и да не се приеме Ефес за място на първоначалното образование на нашия канон⁸ и завършването му да не се отнася към толкова ранен момент, винаги ще остане солидно научно достояние заключението, че и след апостолските временна събирането на свещените паметници на новозаветната писменост ставало под компетентен контрол: за това гарантират имената на Тимотей и Йоан, безспорно взели живо участие в този процес. Следователно, няма разумни основания да се съмняваме в целостта, неповредеността и подлинността на този сборник. А всичко това ни дава твърдата увереност, че при указаната работа били съблюдавани всички изисквания на солидната критика. Тази мисъл сама по себе си следва от предходното изложение и намира подкрепа в него, но за пълната ѝ обстоятелственост ще приведем още някои съображения.

---

⁶ Образование канона священных книг Нового Завета. – В: Прибавлениях к творениям св. отцов, ч. 24, 1871, с. 297-327.

⁷ W. Bousset († 1920) (в рецензията за книгата на Resch, A. *Aussercanonische Paralleltexte zu der Evangelien*. 2-3 Hefte, Leipzig, 1894/95, и в *Theologische Literaturzeitung*, 1898, № 3, 70); Godet, F. *Introduction au NT. Introduction particuliere*. II, 1, Neuchatel, 1897, 38-39, 41-42, 133-136.

⁸ Според А. Harnack (*Gesch. der altchristl. Litteratur bis Eusebius*. II, 1, Leipzig, 1897, 701, Anm.) каноничният *ὁμολογούμενον* възникнал в Рим, но това може да се отнесе към по-късен, завършителен стадий.

Разглеждайки историята на канона на новозаветните книги, не може да не се забележи обстоятелството, че не всички книги навсякъде и веднага придобили еднакво признание – за някои от тях (макар и известни) имало колебания относно приемането им. Какво означава този факт? Откъде идвало подобно колебание? Единствената причина за това би могла да бъде желанието на всяка християнска община да разполага само с подлинните апостолски писания, чието достойнство било безспорно. Ето защо, ако дадена местна църква не признавала едно или друго послание, то ние трябва да се отнасяме положително към нейното свидетелство, още повече, когато тя накрая го причислява към своя *ὁμολογούμενον*, защото това не могло да се случи без съвършено неоспорими и обективно непоколебими основания. За илюстрация на това е достатъчно да се посочат няколко известни примера. В своята Църковна история Евсевий Кесарийски отбелязва следното: „Само посланието на Петър, наречено първо, се признава от всички. Него и древните презвитери привеждат в своите съчинения като неподлежащо на съмнение. Но известното под негово име второ послание, не дошло до нас чрез преданията, не било прието в завета, макар че мнозина го признавали за полезно и ревниво четели заедно с другите писания. Трети отхвърляли посланието до евреите, позовавайки се на Римската църква, която оспорвала, че то е на апостол Павел“ (III, 3). Така и ученият критик Ориген казва за апостол Павел: „Той не писал до всички

църкви, където проповядвал; а на онези, до които писал, изпратил само няколко реда“ (Евсевий Кесарийски, Църковна история, VI, 25), а при пресмятането на Йоановите послания посочва: „Той е оставил послание от няколко реда и вероятно още две, въпреки че тяхната автентичност се отхвърля от някои“ (Пак там). Вижда се, че при съставянето на канона винаги и неотклонно действало критичното и строго разграничаване на истинното от нечистото, дори и ако за това се налагало известно време да се постави първото наред с последното. Всичко това ще бъде за нас по-ясно, когато си припомним, че като принцип при определяне на подлинността служило свидетелството на тези християнски общества, които получили дадените писания от ръцете на самите апостоли и не могли да бъдат излъгани в тяхната „автентичност“. „Направи ето това“, съветва Тертулиан, „притичай до апостолските църкви, където и самите апостолски катедри стоят още на своите места, където се четат подлинните им писания (*authenticae litterae*). Близко ли е до теб Ахαιа? – имаш Коринт. Ако не сме далеч от Македония – имаш Филипи. Ако ли можеш да се простреш в Асия – имаш Ефес. Ако ли достигнеш Италия – имаш Рим“ (*De praesc. haer.*, 36⁹). „Ако е справедливо, че това, което е по-вярно е по-рано и което е по-рано е отначало и което е отначало е от апостолите, то в еднаква степен е справедливо и това, че предаденото от апостолите е признато за

⁹ PL, 2, 13-92.

свещено в апостолските църкви“. „Можем да видим с какво мляко били хранени от Павел Коринтяни, към какво правило на вярата обрънати Галатяни, какво чели Филипяни, Солуняни, Ефесяни... Макар че Маркион отхвърлял Йоановото Откровение, редица епископи, ръкоположени от началото, се опират на Йоан като писател. По такъв начин се познава подлинността и на другите писания. Затова казвам, че не само в апостолските, но и във всички църкви от началото се съхранява това именно Евангелие от Лука, което защитаваме ние, а Маркионовото за мнозина е неизвестно... Този авторитет на апостолските църкви съхранява също така и другите евангелия, които ние имаме от тях и чрез тях, т. е. Йоановото и Матеевото, а също и това, което издал Марк и утвърдил Петър, изтълкувател на когото бил той“ (*Adv. Marc.*, IV, 5¹⁰). А свидетелството на такива пазители на апостолските предания трябвало да се отличава с абсолютна твърдост. Ето защо и *unanimus consensus* на цялата вселена – най-главното ръководно начало на каноническото формиране – се равнява в този случай на свидетелството на самите свещени писатели. И ако нашият сборник получил названието *ομολογούμενα* – книги, които се признават от всички и истинността и първоначалната чистота (*generositas*, Тертулиан, *Adv. Marc.*, I) на които се утвърждава от цялата Църква – то пред нас е живият глас на самите апостоли – писатели.

¹⁰ PL, 2, 366-367.

***

В заключение бихме могли да формулираме нашите разсъждения в следните положения:

1) Събирането на новозаветните свещени книги води своето начало от самия момент на тяхното появяване.

2) Това събиране се намирало под непосредствения контрол на апостолите и техните непосредствени ученици. Това изисквало в свещения сборник да бъдат включвани единствено „автентични“ паметници, добре известни и потвърдени от ръководителите на това дело. В този смисъл съвсем неуместни и несъгласни с установените научни правила са предубедените подозрения относно нашите канонически книги. Всичките са засвидетелствани в своята подлинност от компетентни авторитети. Съмнението в този пункт би ни принудило да разпрострем подобен скептицизъм и върху всички исторически науки. Екзегетическият рационализъм безпощадно се саморазрушава, когато идва до такива абсурди, предсказани още от св. Игнатий: „Невярващият в евангелието не вярва въобще в нищо“ (Послание до Филаделфийци, VIII, 3).

3) Събирането на новозаветните писания се извършвало не инцидентно, а обмислено и с щателна взискателност, според чисто обективните принципи на неоспоримата научна значимост. Отгук предположенията на митологичните теории за обяснение произхода на новозаветната писменост по аналогия с народните саги и легенди, не намира оправдание във фактите и представлява чиста фантазия на ума, грях против исто-

рията, който винаги се наказва от нея. Всичките наши свещени книги са издържали суровото изпитание на времето и са приети в канона при щателно критична проверка по строго обективен път, така че достоверността им сама по себе си е безспорна. В такъв случай не намира достатъчно основание нуждата от отрицателна критика, характерна за протестантската екзегетика. Не проличава ли тук своеволието на мисълта, желаеща не да изучава, а да създава факти, когато е известно, че събирането на свещените книги било неразлъчно от критичната оценка на техните качества и достойнства по един безпристрастен начин? Няма ли да бъде по-справедливо и съобразно с названието „истинска наука“ внимателно да се проследи тази критична работа на древната Църква, ако колебаещият се ум е готов да потъне в морето на неверието и, подобно на апостол Петър, се нуждае от спасителна ръка? Тогава ще бъдем избавени от субективизма и произвола и ще се освободим от съдбоносната необходимост да разрушаваме това, което са създали нашите предци, с печалната надежда, че и към нас нашите потомци ще се отнесат така безпощадно. Само в този случай работата може да се придвижва напред при съвместните усилия на учените към една единствена законна цел: вярата накрая да завърши с увереност. Това е именно опората, която ни дава историята на канона, че можем без колебание да пристъпим към изучаването на свещените паметници като действително апостолски.